

Literatuur

Signalement

■ De Gouden Eeuw

Een mooi boek, geschreven voor historicus en geïnteresseerde, verscheen kort geleden. Een tiental prominente historici schilderen portretten van beroeps- en andere groepen die karakteristiek waren voor De Gouden Eeuw.

Sedert het verschijnen van de boekjes 'Het Kopergeld van de Gouden Eeuw' weten we dat het niet voor iedereen een vetpot was in de lange zeventiende eeuw (grootweg 1584 - 1714). Wat het betekende om aan de onderkant van de samenleving te moeten leven laat L. Noordegraaf in zijn boeiende opstel over 'De Arme' zien. 'Zonder geloof vaart niemand wel' en daarom bedenkt A. van Deursen 'De Dominee' met een apart hoofdstuk. De Republiek, uit de Opstand geboren, kwam toch voor een groot deel door de opstelling van principiële calvinisten tot stand. De 'Publieke Kerk' drukte haar stempel op deze eeuw, evenals 'De Koopman', die op zekerheid speelde en niet maximalisatie van de winst najoeg, en niet te vergeten 'De Regent', afkomstig uit de goeiede families waar 'de regeermacht zich had voortgeplant'. De 'Gouden Eeuw' was er niet gekomen zonder het leger, de zeevaart en het boerenbedrijf, de 'Gouden Eeuw' is onbestaanbaar zon-

der de schilder en de dichter. Ook deze groepen staan in de schijnwerpers. 'De Vrouw' krijgt in het boek eveneens een afzonderlijk hoofdstuk. Waarom leidde Hugo de Groot uit de klassieke medische humorenleer af dat mannen meer verstand van zaken hebben dan vrouwen en dat de vrouw - en daar was de kerk het grondig mee eens - geen leiding mocht geven?

Het boek gaat voor een groot deel over de gewesten Holland en Zeeland waar de welvaart zich concentreerde, immers de Gouden Eeuw werd toch vooral in de kustgebieden beleefd. De landgewesten en Generaliteitslanden komen wel aan bod, maar alleen, zoals in het voorwoord van het boek vermeld wordt, om de toestand in Holland en Zeeland te vergelijken. Wij, lezers van het tijdschrift 's-Hertogenbosch, weten dat de geschiedenis van Brabant maar moeilijk te begrijpen is als we niet ook kennis nemen van de geschiedenis van mensen en instellingen elders in de Republiek. Mede daarom kan ik dit boek, waarin prachtig geschreven opstellen staan, van harte bij u aanbevelen.

H.M. Beliën, A.Th. van Deursen en G.J. van Setten red., *Gestalten van de Gouden Eeuw. Een Hollands groepsportret* (Amsterdam 1995).

■ Vught en Den Bosch

Aan een 'Brabants' boek werkte Ton Kappelhof mee. Het betreft hier een bundel over de geschiedenis van Vught. Twee parochiekerken staan centraal in de bijdrage over Vught in de middeleeuwen: de St. Lambertus, die er nog staat, en de St. Petrus die verdwenen is en op het huidige Maurickplein stond. In de twaalfde eeuw zou Vught wellicht roem en macht hebben verkregen als hertog Hendrik I vanuit het nietige Orthen niet de groei van een andere nederzetting begunstigde. De heren van Vught moesten hun hoofd buigen voor de steeds machtiger wordende hertog van Brabant. Vught en de kerken van Vught staan ook aan het begin van de oudste geschiedenis van 's-Hertogenbosch. In de bundel staan meer lezenswaardige artikelen zoals 'De raadhuisen van Vught en Cromvoirt' van Hanneke Das, de 'Vughtse kledinghandel' van Frans Jansen en de bijdrage van Herman Noordegraaf over de rode dominee Van Wijhe. Wie kent trouwens niet het gezegde 'de kop van Jut'. In de bundel vindt u de bijdrage 'De dubbele moord van Hendrik Jut in 1872' van Jeroen van den Eijnde, want 'de kop van Jut' heeft alles te maken met Vught!

J. van den Eijnde (red.), *Vught vanouds*, Vughtse Historische Reeks dl. 3 (Vught 1995).

■ Hoog Water!

Enkele specialisten op het gebied van de historische geografie, schreven 'de' geschiedenis van rivieroverstromingen in ons land. Dat doen ze in een kleine honderd bladzijden: compact, met veel feiten. Basisbegrippen over rivieren en dijken worden uitgelegd en foto's en kaartjes verhelderen heel veel. We zijn de wateroverlast van vorig jaar nog niet vergeten en daarom is het zo aardig eens een boekje over rivieroverstromingen te lezen dat het hijgerige journalistieke rampenproza overstijgt. Het rivierengebied is in het verleden door vele overstromingsrampen getroffen. In tegenstelling tot andere 'nationale' rampen werd er vaak weinig aandacht besteed aan deze catastrofes waarbij veel mensen en dieren het leven lieten. De kolkende zee 'en al wat daarin is' sprak meer toe tot de angstige verbeelding. Daarom werkte de hoge waterstand van de rivieren in 1993 en 1995 bij velen niet als de bekende koude douche. Het geheugen was niet op orde, maar kon door gebrek aan kennis ook niet worden opgefrist. Evacuatie van sommige gebieden was wellicht overbodig geweest en gezien de voorspelbare filevorming zelfs gevaarlijk. Beslissers waren onvoldoende op de hoogte van de topografische situatie van het gebied. (En wanneer ze dat inmiddels wel zijn, zou de burger dan niet een kaartje

met de hoogten en diepten rond zijn woonomgeving kunnen ontvangen. Handig om te weten of je natte voeten krijgt of dat je huis tot de nok in het water komt te staan). U bemerkt dat de schrijvers een paar prikkelende opmerkingen in hun boekje maken. Zij maken deze ook over de aantasting van het natuurlijke milieu in het stroomgebied. Voor de schrijvers staat deze aantasting los van de wateroverlast in 1993 en 1995. (Toevallige) enorme regenval in het stroomgebied van de grote rivieren en zorgeloosheid bij met name de overheid - en niet bij de natuur- en milieu-lobby - zorgden voor gevaarlijke situaties. Maar vraag ik me af, hebben de bochtafsnijdingen van kleine en grote rivieren - in de voorbije eeuwen is er heel wat gebaggerd, gegraven, bedijkt en geplaveid - niet voor een zeer snelle waterafvoer gezorgd en is zo de kans niet toegenomen dat het waterpeil hoger en hoger werd?

G.P. van de Ven, A.M.A.J. Driessen, W. Wolters, J. Wasser, *Niets is bestendig. De geschiedenis van de rivieroverstromingen in Nederland* (Utrecht 1995).

■ Homoseksualiteit

Een boek over een geheel andere problematiek schreef de sociaal-historicus D.J. Noordam. Op de omslag van het boek zijn prentjes afgedrukt waarop het onder grote

belangstelling ombrengen - door ophanging en wurging - van homoseksuelen wordt verbeeld. Het boek gaat over vijf eeuwen homoseksualiteit in Nederland. Tot de achttiende eeuw was homoseksualiteit voornamelijk bizar en weliswaar een misdrijf, maar niet iets om je druk over te maken. In de Gouden Eeuw zocht men, omdat het land welvoer, ook geen zondebokken. In de achttiende eeuw is er sprake van een verandering, er blijkt ineens een 'subcultuur' van homoseksuelen te bestaan. En deze trachtte de overheid bloedig te onderdrukken. De aantasting van de zeeveringen in ons land door de paalworm werd gezien als straf van God voor de toenemende zedeloosheid, waarvan de sodomie wel het gruwelijkste bewijs was. De schepenbank van Utrecht was de eerste rechtbank die een actieve vervolgning instelde. In het hele land werden verscheidene homoseksuele netwerken opgerold. De 'misdadigers' werden gestraft, waarbij in een aantal gevallen de daders omgebracht werden. De auteur wijdt in zijn boek ook een hoofdstuk aan stadhouder-koning Willem III, die naar uit Noordam's onderzoek blijkt, homoseksueel was en een intieme relatie onderhield met zijn levenslange vriend Graaf Hans Willem Bentinck. Ooit deelde ik de auteur mee dat tussen de criminele processtukken van de Bossche Schepenbank slechts zeer wei-

nig te vinden is over 'sodomie'. In 'Dataschurk' wordt slechts van twee zaken melding gemaakt. Rond 1600 werd Peter Peterssen van Goch verdacht van sodomie. De schepenen lieten toen aantekenen dat zij van vervolging afzagen omdat 'alsulcken atrocen (=gruwelijk) delict in het Quartier noyt bekend of gehoyrt' is. In 1732 speelt in Oss de zaak Peter Smits. Deze soldaat - die gehuwd was - pleegde ontucht met de negenjarige Jantje van Berkum. Hij wist dat als hij gepakt zou worden hem een vreselijke straf wachtte, dus nam hij de vlucht. Hij verdrong in de haven van Hellevoetsluis, daar lagen de schepen die op de West voeren en waar hij wilde aanmonsteren. De schepenen wisten van de commotie in de noordelijke gewesten, in het dossier staat: 'soo menigvuldige exemplaire straffen zeedert eenige jaaren in de nabuurgende Provincien van Sodomieten geinfligeert'. In 1735 speelde zich een merkwaardige zaak af die de verdachte, Paulus Athanasius, met de dood moest bekopen. Paulus, die voorgaf 'archimandriet van de heilige berg Athos' in het huidige Griekenland te zijn, werd in Den Bosch opgepakt omdat hij via allerlei trucjes, mensen geld probeerde afhandig te maken. De 'Grieks-Orthodox priester' za-melde geld in, naar hij vertelde, om mensen vrij te krijgen die door de Turken gevangen waren genomen.

De justitie ging in de stad zijn merkwaardige gangen na en een getuige cq. slachtoffer, de achttienjarige Marie van der Hoeven, verklaarde dat zij op eerste Kerstdag, niet alleen met Athanasius 'vleschelijk geconverseert' had, maar dat hij ook ge-tracht had haar 'op sodomitische wijze te gebruyken'.

In het doodvonnis dat werd uitgesproken, werd naast bedrog Paulus' 'ontugtig leven' en niet zijn 'sodomie' vermeld. (Onder het trefwoord 'sodomie' is deze zaak daarom in 'Dataschurk' niet terug te vinden).

Slechts drie gevallen van sodomie tussen grofweg 1550 en 1800 zijn mij bekend, waarvan de laatste van twijfelachtige aard is. In de tweede zaak, die in Oss speelde, was sprake van seksueel contact tussen een jongetje van negen jaar en een volwassen man. Van de zaak uit 1600 is slechts bekend dat de schepenen er geen raad mee wisten, wel dat zij het een gruwelijke misdaad achtten.

Homoseksueel gedrag kwam overal voor, van hoog tot laag, in stad en dorp, zegt Noordam. Werden elders in de Republiek in de jaren dertig van de achttiende eeuw, ho-

moseksuelen door de burgerij aan de justitie overgegeven, in 's-Hertogenbosch en de Meierij gebeurde dit niet. Kerk en stadhuis zwegen. Tussen 1730 en 1733 werden er in de Republiek 366 zaken aanhangig gemaakt, 82 mannen werden ter dood gebracht, het meeren-deel aan de wurgpaal. In 's-Hertogenbosch gebeurde 'niets', maar men was zeker op de hoogte van wat zich elders in de Republiek afspeelde. Noordam constateert slechts, maar biedt geen verklaring, wat hij wel doet voor de rest van de Republiek. 'Vijf eeuwen homoseksualiteit in Nederland' gaat dan ook over een gedeelte van Nederland. Ik had gehoopt dat Noordam iets zou vertellen over het nauwelijks voorkomen van justitiële acties in de Generaliteitslanden, maar de auteur zegt letterlijk dat dat 'hopelijk later eens duidelijk wordt' (p.230). Niettemin wordt de lezer met dit boek weer iets wijzer over het dagelijks leven van homoseksuelen in andere tijden.

D.J. Noordam, *Riskante relaties. Vijf eeuwen homoseksualiteit in Nederland, 1233-1733* (Hilversum 1995).